

Üzbegisztán új szerepkörben?

A mirzijojevi nyitás politikája

Uzbekistan in a New Role? The Policy of Opening-up of Mirziyoyev

Gyene Pál

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2020.4.03

Összefoglaló: A jelen tanulmányban a mirzijojevi reformfolyamat mérlegének megvonására tesz kísérletet. Bízom benne, hogy az elnöki utódlás óta eltelt csaknem négy év már megfelelő időtávot kínál ahhoz, hogy a napi politikán túlmutató tendenciákra vonatkozó következtetéseket is le lehessen vonni a reformok alapvető irányát és mélységét illetően. Az elemzés során a mirzijojevi kurzus bizonyos belpolitikai aspektusaira is kitérek, de a nagyobb teret a külpolitikai „nyitásnak” szentelem. Az Üzbegisztánban lezajlott liberalizáció (és nem demokratizálódás!) folyamata ugyanis – különösen a koronavírus-járvány teremtette mostani nemzetközi krízishelyzetben – meglátásom szerint könnyen visszafordítható, és kevéssé érintette az autoriter üzbég politikai rendszer hatalmi „mélystruktúráit”. Ezzel szemben a külpolitikai nyitás programja alapvetően változtathatja meg a regionális versengés és kooperáció dinamikáját a posztszovjet Közép-Ázsiában.

Kulcsszavak: Savkat Mirzijojev, Üzbegisztán, reform, külpolitikai nyitás, Közép-Ázsia

Abstract: *Hereby in my present study I attempt to evaluate the ongoing reform process under the presidency of Shavkat Mirziyoyev. I hope that the almost four years that have passed since the succession of the President already offer a sufficient period of time to draw conclusions about trends beyond day-to-day politics in terms of the basic direction and depth of reforms. During the study, I also cover certain domestic political aspects of the Mirziyoyev presidency, but I intend to devote more space to foreign policy of „opening up”. The process of liberalisation (and not democratisation!) in the domestic political field – especially in the current crisis caused by the coronavirus pandemic – is, in my view, easily reversible and fundamentally had little effect on the “deep power structures” of the authoritarian Uzbek political system. In contrast, the foreign opening policy could fundamentally change the dynamics of regional competition and cooperation in post-Soviet Central Asia.*

Keywords: *Shavkat Mirziyoyev, Uzbekistan, reform, foreign opening policy, Central Asia*

Problémafelvetés – a mirzijojevi reform agenda vizsgálatának relevanciája

Ahogy e sorok szerzője egy korábbi, a *Külügyi Szemle* hasábjain megjelent tanulmányában (Gyene, 2017a, 72. o.) írta, Üzbegisztán a maga harmincmillió népességével a posztszovjet közép-ázsiai régió „legnépesebb és katonailag is legerősebb” állama. „Határai között található a térség egykori civilizációs központjai közül a legjelentékenyebbeket, és a cári, valamint a szovjet időkben is Taskent volt a Turkesztáni

Főkormányzóság fővárosa, illetve a szovjet Közép-Ázsia legfontosabb adminisztrációs és logisztikai központja. Így tehát Kazahsztán mellett Üzbegisztán aspirálhat a legnagyobb eséllyel a regionális köztársaságok közötti vezető szerepre."

Azonban sokan úgy érezhették, hogy – legalábbis az ország függetlenségének első 25 évében, Iszlom Karimov elnöksége alatt – ez a potenciál nagyobb részt kiaknázatlan maradt. Abban konszenzus uralkodik az elemzők között, hogy Karimov elnöksége alatt Üzbegisztán lényegében egy represszív rendőrállam volt; a szakértők a világ egyik legelnyomóbb politikai diktatúrájaként tartották számon az akkori rezsimit (Collins, 2006; Kangas, 2002; Melvin, 2000; Fierman, 1997). A még közép-ázsiai mércével is drákói szigornak számító belpolitika mellett a Karimov-kormányzat a külügyek terén is meglehetősen elzárkózó politikát folytatott: az ország – Türkmenisztánhoz hasonlóan – igyekezett távol tartani magát a szuverenitását esetlegesen csorbító regionális integrációktól,¹ és a multilaterális együttműködések helyett a kétoldalú államközi kapcsolatokat preferálta (Asiryán, 2019).

Bár az első elnök fennen hangoztatott „multivektorális” külpolitikájának kétségtelenül voltak eredményei, mindenekelőtt a Karimov számára minden prioritást felülíró rezsimstabilitás fenntartása terén, Üzbegisztán az elhunyt államfő uralmának utolsó éveire igencsak elszigetelődött a nemzetközi színtéren. Megromlott a kapcsolata a nagyhatalmakkal is: az Amerikai Egyesült Államokkal igazán látványosan 2005-től, az andizsáni mérszárhlást követően, Oroszországgal pedig 2012-től, amikor Karimov kiléptette országát a KBSZSZ védelmi együttműködéséből. Emellett Taskent viszonyát súlyos feszültségek terhelték szinte valamennyi szomszédjával, különösen Kirgizisztánnal, a határvidék és határ menti enklávék sorsa (Baumgartner, 2017), Tádzsikisztánnal pedig elsősorban a vízmegosztási viták miatt (Hammond, 2018).

A 2016-ban elhunyt Karimov elnök örökébe lépő Savkat Mirzijojevet sokan csupán súlytalan átmeneti figurának vagy egyenesen Rusztem Inojatov titkosszolgálati főnök bábjának tartották, és az elemzők körében az volt az uralkodó vélekedés – s azt a jelen tanulmány szerzője is osztotta (Gyene, 2017) –, hogy az új államfő hatalomgyakorlása során minden téren alapvetően a Karimov-korszakkal való kontinuitás fog dominálni (Tsereteli, 2018; Abdurasulov, 2016; Marat, 2016). Valójában mindkét prognózis tévesnek bizonyult. Mirzijojev politikailag meglepően autonóm és kezdeményező aktornak bizonyult, aki nemcsak a saját személyi hatalmát konszolidálta rövid idő alatt sikeresen, de széles horizonton látott hozzá a Karimov-rendszer megreformálásának is.

¹ Üzbegisztán azon kevés országok egyike, amelyek még nem tagjai a Kereskedelmi Világszervezetnek (*Xinhua.net*, 2019). Elhúzódo tárgyalások után is csak megfigyelői státusza van az Eurázsiai Gazdasági Unióban (Hashimova, 2020a). 2012-ben kilépett a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének (*Collective Security Treaty Organization*, KBSZSZ) védelmi célú együttműködéséből – ráadásul már másodsorra, ugyanis 1999-ben már egyszer felfüggesztette a tagságát, majd 2005-ben újból belépett a szervezetbe (Litovkin, 2012).



A jelen tanulmányban a mirzijojevi reformfolyamat mérlegének megvonására teszek kísérletet. Bízom benne, hogy az elnöki utódlás óta eltelt csaknem négy év már megfelelő időtávot kínál ahhoz, hogy a napi politikán túlmutató tendenciákra vonatkozó következtetéseket lehessen levonni mind a reformok alapvető irányát, mind a mélységüket illetően. A tanulmányban a mirzijojevi kurzus bizonyos belpolitikai aspektusaira is kitérek, de nagyobb teret a külpolitikai „nyitásnak” szentelek. A belpolitikai téren történt liberalizáció (és nem demokratizálódás!) folyamata ugyanis – különösen a mostani koronavírus-járvány teremtette nemzetközi krízishelyzetben – a meglátásom szerint könnyen visszafordítható, és alapvetően kevésbé érintette az autoriter üzbég politikai rendszer hatalmi „mélystruktúráit”. Ezzel szemben a külpolitikai nyitás programja alapvetően változtathatja meg a regionális versengés és kooperáció dinamikáját a poszt-szovjet Közép-Ázsiában.

Mirzijojev elnöksége: hatalmi konszolidáció és korlátozott liberalizáció

A rezsim „személyközpontú” jellege miatt Iszlom Karimov elnök halála esetére – amely végül valamikor 2016. augusztus 27. és szeptember 2. között következett be² – számos elemző elszabaduló káoszt és politikai földindulást prognosztizált (Doody, 2019; Abdurasulov, 2016; Snow, 2016). Ehhez képest kiderült, hogy a türkménisztáni – és mint az azóta eltelt időszak megmutatta – a kazahsztáni forgatókönyvhöz hasonlóan, az üzbegisztáni elnöki utódlást is teljesen zökkenőmentesen sikerült levezényelni.

Pedig Türkmenisztántól eltérően³ – de a kazah példához némiképp hasonlóan – Mirzijojevnek számolnia kellett elődjének politikai ambíciókat is dédelgető lányával mint lehetséges riválissal. Ugyanakkor kétségtelen, hogy Karimov idősebb lánya, Gülnara, lényegesen kevésbé volt politikailag komolyan vehető karakter, mint Kazahsztánban Dariga Nazarbajeva.⁴ Gülnara Karimovát korrupciós vádak – továbbá vélhetően a szervezett

2 Az államfő augusztus 27-én lett komolyan rosszul: minden valószínűség szerint agyvérzést kapott – egyes feltételezések szerint nem kizárható, hogy már akkor meghalt. A halál pontos időpontjáról csak találgathatunk, de szeptember 2-án már három forrás – köztük a török miniszterelnök és a grúz elnök – is hírt adott róla. Helyi idő szerint este fél tízkor üzbég részről hivatalosan is elismerték Karimov halálát (*The Telegraph*, 2016; Orozobekova, 2016).

3 A 2006-ban elhunyt Szaparmurat Nyijazov „Türkmenbasinak” van ugyan egy fia, azonban a playboy életmódot folytató Murattal apja vélhetően nem ápolt túl jó személyes kapcsolatot, mivel a fiút még Türkmenbasi életében minden tisztségétől megfosztották, így az elnöki utódlásnál fel sem merült a neve (Peyrouse, 2012). Ugyanakkor országszerte tartja magát az a híresztelés, miszerint az elhunyt államfő örökébe lépett Gurbanguli Berdimuhammedov (a korábbi egészségügyi miniszter) valójában Nyijazov törvénytelen fia, amit főként a kettejük közötti valóban meghökkentő fizikai hasonlóságra alapoznak. Más vélemények szerint e pletykát Berdimuhammedov épp azért terjesztette, hogy általa valamiféle kvázi dinasztikus legitimációra tegyen szert. A kvázi dinasztikus utódlás lehetőségét ez esetben tehát nem lehet teljességgel kizárni (*BBC News*, 2007).

4 Dariga Nazarbajeva a kétezres évek derekán a férje – az azóta már elhunyt Rahat Alijev –

bűnözés köreivel ápolt kapcsolatai és magánéleti botrányai – miatt már édesapja életében házi őrizetbe helyezték. 2019-ben pedig – máig sem teljesen tisztázott okokból – az öt éves házi őrizetből börtönbe hurcolták. A legfrissebb hírek szerint a bíróság pénzmossa és egyéb pénzügyi visszaélések vádjával zárt tárgyaláson 13 évi börtönbüntetésre ítélte, a kormányzat pedig Karimova Svájcba menekített vagyonát próbálja megkaparintani (Putz, 2020a).

Az üzberg rezsim berkeiben Karimovnál lényegesen fajsúlyosabb figurának számított Rusztem Inojatov, Karimov titkosszolgálatának mindenható vezetője, akit az elnök halála után sokan a tulajdonképpeni „királycsinálónak” tartottak (Marat, 2016). Nem mellesleg, a legtöbben az ő kezét sejtették Gülনারának a hatalom közeléből történt elmozdítása mögött is (*Настоящее Время*, 2019). Ehhez képest igencsak meglepő volt, hogy Mirzijojev a hatalomra kerülése után másfél évvel lemondatta posztjáról az üzberg rezsim addigi „szürke eminenciásának” tartott Inojatovot – ami bizonyára döntő jelentőségű lépés volt a saját személyi hatalma tartós konszolidációja irányába (*Eurasianet.org*, 2018). 2018 februárja óta már háromszor történt személycsere a legfőbb ügyészi poszton is, akinek hivatalából 2019 márciusában 1200 tisztviselőt bocsátottak el. Ők zömében még a karimovi/inojatovi éra káderei voltak (*Eurasianet.org*, 2019).

A Mirzijojev hatalomra kerülését követő időszak tehát korántsem volt mentes a nagyarányú politikai tisztogatástól. Ugyanakkor az új elnök a hivatalba lépése óta a politikai liberalizáció ígérését hordozó látványos gesztusokat tett, sőt – elsősorban gazdasági téren – talán néhány mélyreható reformintézkedést is hozott. A beiktatását követően, 2016 szeptembere és decembere között, több ezer elítélt számára amnesztiát rendelt el (*RFE/RL*, 2017); köztük olyan politikai foglyok is kiszabadultak, mint az 1999 óta raboskodó Muhammad Bekjanov újságíró (Doody, 2019). Feloldották számos emberi jogi csoport honlapjának, illetve nemzetközi híroldalnak a blokkolását, noha ez alól például az amerikai kormány által finanszírozott *Szabad Európa Rádió* (*RadioFreeEurope/RadioLiberty*) kivétel maradt (Agayev, 2019). Ezzel együtt, a Riporterek Határok Nélkül nevű nemzetközi szervezet jelentése szerint a jelenlegi üzberg rezsim a korábbiaknál lényegesen szélesebb teret enged a médiaszabadságnak: ellenzéki médiumok már olyan érzékeny témákról is beszámolhatnak, mint a kormányzati korrupció, és külföldi újságírókat is beengednek az országba (*Reporters Without Borders*, 2020). 2018 februárjától általánosságban is megkönnyítették a külföldi állampolgárok beutazását (immár 65

hatalmi játszmái miatt átmenetileg szintén kiesett édesapja kegyeiből, de 2019 márciusában, Nazarbajev lemondásakor, a szenátus (a kazahsztáni törvényhozás második kamarája) házelnökévé lépett elő, s ezzel a kazah alkotmány értelmében az – akkor még csak ügyvezető – államfő, Kaszim-Zsomart Tokajev tulajdonképpeni helyettese lett. Ugyanakkor 2020 májusában Tokajev lemondatta Darigát a házelnöki pozícióból (Putz, 2020b). A kazah politikai rendszer színpalái mögé elég nehéz belátni, de nem kizárható, hogy a – Mirzijojevhez hasonlóan – kezdetben átmeneti bábfigurának tartott Tokajev, ha üzberg „kollégájánál” valamivel finomabb eszközökkel is, de szintén eltávolítja elődje családtagjait a hatalom közeléből.



államból, többek között Magyarországról is vízummentesen lehet 30 napot meg nem haladó időtartamra beutazni az országba turisztikai céllal), az üzbég állampolgárok számára pedig megszüntették a kiutazási vízumra vonatkozó, még a szovjet időszakból megörökölt, adminisztratív kötelezettséget (Putz, 2019a). Ugyanakkor a lakosság és a munkaerő mobilitását gátló „belső útlevelek” (ún. *propiskák*) – szintén a Szovjetunióból örökölt – rendszere továbbra is érvényben van, és a gazdasági liberalizáció akadályának tekinthető (Seitz, 2020).

A Mirzijojev-kormányzat a gazdasági liberalizáció terén is komoly eredményeket könyvelhetett el. 2017 szeptemberében – már egy régóta várt lépésként – konvertibilissé tették az üzbég nemzeti valutát, a szomot. Ez azonban az üzbég fizetőeszköz nagyarányú devalvációjával járt együtt (1 dollár az addigi 4000-ról a duplájára, 8000 szomra ugrott). A hirtelen megnövekedett készpénzigénnyel az üzbég bankrendszer nem egykönnyen tudott megbirkózni, de a valutareform elsősorban a feketepiacra jelentett súlyos csapást (*EurasiaNet*, 2017a). Napjainkban viszont már a hosszabb távú eredmények érezhetőek: turistaként szinte bármely üzbég nagyváros bankjaiban lehet amerikai dollárt, illetve eurót váltani, sőt külföldi bankkártyával is lehet a készpénzkiadó automatákat használni, ami korábban szintén nem volt jellemző.

Üzbegisztán 2019 júniusában egy 500 millió dolláros hitelben részesült a Világbanktól, amelynek a feltétele volt többek között a széles körben alkalmazott kényszermunka⁵ visszaszorítása az ország nemzetgazdaságának a gerincét jelentő gyapotszektorban (Doody, 2019). A gyapotföldeken történő gyermekmunkát elviekben már 2014-ben, tehát még Karimov elnöksége alatt megtiltották. 2017 és 2020 között lényegében teljes egészében privatizálták a gyapotszektor addig domináló nagy állami termelőszövetkezeteket, eltörölték a kötelező állami beszolgáltatási kvótákat, illetve a központilag megszabott felvásárlási árat is. Ennek ellenére az Uzbek Forum for Human Rights (a berlini központtal működő üzbég emberi jogi szervezet) 2019. évi jelentése szerint a kényszermunka alkalmazását még akkorra sem számolták fel teljesen (*Uzbek Forum for Human Rights*, 2019).

A privatizáció azonban nemcsak a gyapotszektorra terjedt ki. 2019-ben a Mirzijojev-kormányzat további 240 állami vállalat magánosítását jelentette be, s a lépéssel az állami vállalatok számát mintegy 50 százalékkal tervezték csökkenteni (Zakirov, 2019). A külföldi működőtőke-befektetések a privatizációs hullám megindulása óta csaknem

5 Az üzbég gyapottermelés 60 százalékát még a kétezres évek derekán is a *sirkat*nak nevezett állami termelőszövetkezetek adták. E térszekben elvileg a parasztnak részesedésük volt, ám a gyakorlatban a nyomott állami felvásárlási árak miatt a legtöbb szövetkezet veszteséget termelt. Az állam a magángazdaságok számára is kötelező jelleggel előírhatja a gyapottermesztést, elégtelen termésmennyiség esetén pedig akár vissza is veheti a földet. Az is általánosnak tekinthető gyakorlat volt, hogy betakarítási időszakban az iskolák tanulóit, de az állami közalkalmazottakat is kivezényelték, hogy „társadalmi munkában” a gyapotföldeken dolgozzanak (*International Crisis Group*, 2005).

megnégyszereződtek az országban (*The Economist*, 2019a). A liberalizáció látványos eredményei hatására a *The Economist* magazin a 2019-es éves jelentésében egyenesen Üzbegisztánnak ítélte a politikai és gazdasági reformok terén a világ államai közül a legtöbbet előrelépettnak járó „Év országa” címet (*The Economist*, 2019b).

A kétségbevonhatatlan gazdasági és a kisebb mértékű politikai liberalizálódás azonban aligha jelenti egyszersmind az üzbég politikai rendszer demokratizálódását. A pártrendszer például érdemben nem lett kompetitívebb jellegű Mirzijojev hatalomra kerülése óta: például egyetlen új ellenzéki pártot sem jegyeztek be, a parlamenti formációk egyike sem merné „ellenzékiként” meghatározni magát, és valamennyien az elnököt támogatják.⁶ A pártpolitikai horizonton a 2019-es parlamenti választásokon sem tűntek fel új szereplők, lényegében ugyanazok az elnöki pártok jutottak be a törvényhozásba, mint 2014-ben (Putz, 2020c). A nagyarányú politikai tisztogatások dacára a politikai rendszer aligha lett kevésbé korrupt vagy nepotista jellegű: az elnöki adminisztrációt, illetve a kulcsfontosságú biztonsági szervet, az elnöki gárdát most Mirzijojev két veje, Ojbek Turszunov és Otabek Sahanov vezeti (Doody, 2019). De az elnök lánya, Szaida Mirzijojeva is vállalt már politikai szerepet: ő áll az Információs és Tömegtájékoztatási Ügynökség élén, amelynek elsődleges feladata az „országimázs-építés” (Hashimova, 2019a).

Habár a 2016-os amnesztiával számos politikai fogoly kiszabadult, Mirzijojev pedig 2019 augusztusában bezáratta az ország leghírhedtebb börtöntelepét, a karakalpaksztáni Jaszlikot (Putz, 2019b), még mindig számos példa akad súlyos emberi jogi jogsértésekre, például foglyok kínzására (Leonard, 2019). Az üzbég politikai rendszer kapcsán tehát a legnagyobb jóindulattal is legfeljebb azt lehet kijelenteni, hogy az valamiféle – számos vonásában a kínai pártállamra vagy a putyini illiberalizmusra emlékeztető – „piacpárti tekintélyuralom” irányába mozdult el (Zakirov, 2019). Az eddig taglalt reformok azonban aligha érintették az üzbég politikai rendszer autoriter és „klánalapon” működő hatalmi mélystruktúráit, ráadásul irreverzibilisnek is nehezen tekinthetőek. A mirzijojevi nyitás programjának így meglátásom szerint inkább annak a külpolitikai vetületében érhetőek tetten a messzebbre ható következményei.

6 2008-ban még maga Karimov elnök is megrótta a pártokat, hogy a programjuk alapján alig lehet közöttük különbséget tenni. A hivatalos pártok – a kínai pártállamban betöltött szerepükhöz hasonlóan – egyrészt a politikai pluralizmus bizonyos fokú látszatát hivatottak kelteni, másrészt egyfajta társadalmi érdekképviseleti szervezetekként foghatók fel. Így a szó szoros értelmében vett elnöki párt, az Üzbegisztáni Liberális Demokrata Párt mellett az *Adolat* [Igazságosság] például a nyugdíjasokat, míg a *Millij Tiklanis* [Nemzeti Újjászületés] az értelmiséget reprezentálja. Korábban létezett külön ifjúsági párt is, a *Fidoklar* [Önfeláldozóak], az üzletemberek/vállalkozók szervezete pedig a *Vatan Tarakiati* (kb. „Haza és Haladás”) volt (Gyene, 2017b)



A mirzijojevi nyitás: új szomszédságpolitika

Mirzijojev elnök külpolitikája a Karimov-rezsimhez képest talán a leglátványosabb paradigmaváltást a közép-ázsiai regionális, illetve a szomszédságpolitika terén eredményezte. Mirzijojev az elnöksége első évében az összes szomszédos közép-ázsiai köztársaság fővárosát felkereste (Asiryán, 2019). A sorból nem maradt ki még a hírhedten izolált Türkmenisztán sem: a 2017 márciusában, Asgabatban tartott találkozójukon Mirzijojev és Gurbanguly Berdimuhamedov türkmén elnök több kétoldalú – elsősorban energetikai, kereskedelmi és közlekedési tárgyú – megállapodást írt alá, majd ellátogattak az észak-türkmenisztáni Lebap tartományba, ahol közösen felavattak egy új hidat a két ország határfolyóján, az Amu-Darján (Putz, 2017).

A hosszabb távú regionális dinamika szempontjából a türkmén–üzbég relációnál talán nagyobb horderejű fejlemény az üzbég–kazah együttműködés erősödése. Mint a bevezetőben is jeleztem, alighanem e két ország aspirálhat a legjobb eséllyel a regionális vezető szerepére: míg a népesség és a katonai erő tekintetében Üzbegisztán az erősebb, addig Kazahsztán területe a lényegesen nagyobb, és az utóbbi évtizedekben a gazdasági teljesítőképesség terén is jóval túlszárnyalta az üzbégeket.⁷ Mindez azonban nem feltétlenül predesztinálja rivalizálásra a két államot, noha Karimov uralma idején a viszonyuk legfeljebb tartózkodónak volt mondható: akkoriban az ország a Kazahsztánnal közös határát többször is hosszú időszakokra lezárta, és a regionális szervezetek keretében folyt együttműködésük – elsősorban Üzbegisztán távolmaradása miatt – szintén nagyon limitált volt.⁸

Mirzijojev viszont 2017-ben kétszer (márciusban és áprilisban) is ellátogatott Kazahsztán akkori elnökéhez, Nurszultan Nazarbajevhez. Az első találkozón Aszتانában (amelyet azóta a lemondott első elnök után Nur-Szultanra kereszteltek át) Nazarbajev meleg szavakkal és a „testvéri ország” elnökeként köszöntötte „kollégáját”. Az *EurasiaNet* akkori beszámolója szerint egész pontosan 92 bilaterális – elsősorban kereskedelmi tárgyú – megállapodást írt alá a két államfő (*EurasiaNet*, 2017b). Áprilisban pedig az üzbég fővárostól, Taskenttől mindössze egyórányi autóútra eső, dél-kazahsztáni Szarjagas

7 A kilencvenes évek elején a hivatalos adatok alapján még Üzbegisztánban volt magasabb az egy főre jutó GDP, de a növekvő árú nyersanyagok exportjára alapozott, imponáló mértékű gazdasági növekedésének köszönhetően Kazahsztán hamarosan (legkésőbb 1997-re) túlszárnyalta déli szomszédját. Ugyanakkor a 2014-es olajárzuhanás és az Oroszország elleni kereskedelmi szankciók az üzbég nemzetgazdaságot jóval kevésbé viselték meg, mint a kazahot (*The World Bank*, 2020).

8 Az egyetlen regionális szervezet, amelyben Karimov idején mind a két ország részt vett, a Kína és Oroszország által dominált Sanghaji Együttműködési Szervezet (*Shanghai Cooperation Organization*, SCO), amelyhez Üzbegisztán 2001-ben csatlakozott. Így tehát az SCO-nak már alapító tagállama volt, de a „sanghaji ötök” (Kína, Oroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán) megelőző értekezletein még nem vettek részt (Bailes és Dunay, 2007). Mirzijojev hivatalba lépése óta az SCO mellett a Türk Tanácsnak is tagja lett mindkét ország, erről bővebben lásd e tanulmány későbbi szakaszát.

határvárosban két határátkelőhely újrainvitásáról döntöttek, amelyek célja nem is annyira a két ország közti áruforgalom serkentése, inkább a Taskent–Szamarkand-autóút jelentős lerövidítése (*EurasiaNet*, 2017c).

Mirzijojevnek a fenti példánál is komolyabb haladást sikerült elérnie két másik szomszéd, Kirgizisztán és Tádzsikisztán viszonylatában, melyekkel a Karimov-rezsim idején a viszony néha a nyílt ellenségeskedésig fajulón feszült volt. Kirgizisztánban több alkalommal, így 1990-ben és 2005-ben is etnikai pogromok sújtották az ország déli tartományjaiban (elsősorban Os és Dzsalálábád térségében) élő üzbég kisebbséget. Karimov pedig az országánál szegényebb és politikailag is lényegesen instabilabb két szomszédra elsősorban biztonságpolitikai jellegű fenyegetések potenciális forrásaként tekintett. Ez a vélekedés persze egyáltalán nem volt teljesen alaptalan, hiszen ne feledjük, hogy az ezredfordulón a dzsihadista Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (*Islamic Movement of Uzbekistan*, IMU) a gyengén őrzött kirgiz határszakasz felől fegyveresen támadta az ország területét. Válaszul az üzbég légierő kirgiz területeket bombázott, Karimov pedig a rá jellemző reakcióként elrendelte az üzbég–kirgiz (valamint az üzbég–tádzsik) határ elaknásítását (Wagner, 2013).

Ha még mindez nem lett volna elég, az üzbég–kirgiz viszonyt komoly határviták is terhelték. A függetlenné válás után ugyanis területi viták miatt elmaradt az ország-határ pontos demarkációja. A két állam közti mintegy 1300 km hosszú határnak legalább harminchat vitatott szakasza volt, amelyek közül a legneuralgikusabb pontokat a kirgiz területekbe ékelődő négy nagyobb üzbég exklávé (Szok, Sorimandan, Dzsani-Ajil és Cson-Kora) jelenti.⁹ 2017 októberében Mirzijojev a biskeki látogatásakor megállapodott Almazbek Atambajev akkori kirgiz államfővel a határviták rendezéséről. Azóta a felek elvégezték a határvonal több mint 85 százalékának a demarkációját, de 200 kilométernyi szakasz kijelölése és az enklávék további sorsának a rendezése még várat magára. Nick Megoran, a Szabad Európa Rádió által megszólaltatott brit földrajztudós szerint megoldás lehetne az enklávékat az „anyaországgal” összekötő korridor kijelölése, esetleg a területcsere vagy a nyitott határok politikája (Baumgartner, 2017). Az elsőnek azonban komoly földrajzi/infrastrukturális akadályai vannak. A második azért nehezen járható út, mivel – különösen az enklávék esetében – sűrűn lakott, etnikailag is viszonylag egységes tömbökről van szó, így könnyen lehet, hogy a területcsere felvetné a lakosságcsere igényét is. A közép-ázsiai kontextusban pedig, sajnos, egyelőre még a könnyen átjárható határok sem jelentenek realitást. Ezt jól példázza a legnagyobb

9 Az exklávék még a sztálini időszak delimitációjának a termékei; persze a Szovjetunió széthullása előtt a belső, tagköztársasági határoknak korántsem volt olyan jelentőségük, mint amelyet a köztársaságok függetlenné válásával nyertek. Az említett üzbég exklávék Kirgizisztán Batken tartományába ékelődnek. Ugyanakkor Üzbegisztán legkeletibb csücskében, a Fergána régióban, Andizson közelében található egy nagyobb kirgiz exklávé (Barak), illetve két tádzsik exklávé is létrejött: Üzbegisztánban Szarvan, Kirgizisztánban pedig Voruk (Baumgartner, 2017).



üzbég exklávé, Szok esete: a területen összesen mintegy hetvenezer (javarészt etnikai tádzsik) ember él, tizenkilenc településen szétszóródva. A Szokot a legközelebbi üzbég várossal, Ristonnal összekötő utat azonban a kirgiz hadsereg általában lezárva tartja. 2019 augusztusában sikerült ugyan elérni az út megnyitását, de mindössze hat nap múlva a kirgiz hatóságok az eurázsiai uniós tagságukból fakadó határőrizeti kötelelességeikre történő hivatkozással ismét lezárták azt. A szoki lakosok frusztrációja gyakran fegyveres összetűzésekhez vezet a szomszédos etnikai kirgiz települések lakóival. Legutóbb 2020 júniusában robbant ki súlyos összecsapás egy forrás területi hovatartozása miatt, amelynek egyes jelentések szerint akár több száz sebesültje is lehetett. Abdulla Aripov üzbég miniszterelnök személyesen tett látogatást a körzetben, hogy lecsillapítsa a kedélyeket (*EurasiaNet*, 2020).

Az üzbég–kirgiz határviták rendezésével párhuzamosan és azokhoz nagyjából hasonló mederben halad a nem kevésbé problémás üzbég–tádzsik határvonal demarkációja. Az ottani helyzetet még nehezíti is, hogy a Karimov által 2000-ben telepített aknazár is fel kell számolni (ez a kirgiz határszakaszon javarészt már a kétezres évek derekán megtörtént). A hivatalos tádzsik adatok szerint több száz civil állampolgár halt vagy sebesült meg a taposóaknák következtében. Azonban csak Karimov halála után kezdődött meg ténylegesen az aknamentesítésnek a már 2005-ben és 2008-ban is bejelentett folyamata. Mirzijojev 2017 márciusában tett dusanbei hivatalos vizitjét Emomali Rahmon elnök még ugyanazon év augusztusában viszonzta Taskentben (ezzel 17 év után először fordult elő, hogy tádzsik államfő az üzbég fővárosba látogatott). A két vezető tárgyalásai nyomán 2018 októberében, úgy tűnik, valóban megkezdődött az aknamentesítési folyamat, sőt ha az üzbég fél bejelentésének hinni lehet, 2019 végére végeztek is a munkával (Putz, 2020d). Ugyanakkor még az üzbég–tádzsik határvonalon is bőven maradtak vitatott szakaszok; példaként említhető a Szir-Darja felső szakaszán és egyben az üzbég–tádzsik határon emelt, tádzsik területen fekvő, ugyanakkor az Uzbekenergo nevű üzbég állami vállalat által üzemeltetett vízi erőmű és a hozzá tartozó Farkhad-gát esete (Putz, 2020d).

A vízművekről szólva mindenképpen ki kell emelni, hogy a Karimov- és a Rahmon-rezsim viszonya, noha az előbbi mulhatatlan „érdemeket” szerzett magának 1992–1993 folyamán, amikor a tádzsik polgárháború kritikus szakaszában katonai támogatásban részesítette az utóbbit, korántsem volt felhőtlen, és ezt elsősorban és mindenekelőtt a súlyos vízmegosztási konfliktusok okozták. Szálkai Kinga (2016) már magyar nyelven is részletesebben és mélyebben körüljárta e problémát, mint amilyenre a jelen tanulmány keretei között lehetőség nyílik. Itt és most csak a Rogun-gát ügyére térnék ki, amelyben kulminálódott a két ország közötti feszültség. A Dusanbétól mintegy 110 kilométerre, a Vaks folyón található gátrendszer építése még a szovjet idők egyik tipikus presztízsberuházásaként kezdődött meg 1976-ban (eredetileg 335 méteresre, azaz a világ

legmagasabb gátjának tervezték). A fosszilis energiahordozókban szegény Tádzsikisztánnak főleg az elektromosenergia-termelés miatt volna szüksége a vízműre és a hozzá kapcsolódó erőműre, nem utolsósorban azért, hogy biztosítani tudják a főváros, valamint a szintén a Vaks mentén működő turszunzodai alumíniumkohók energiaellátását. Az ország számára gazdaságilag létfontosságú beruházás kivitelezése azonban rendkívül elhúzódik, finansziális és technikai okokból többször meg is akadt – legutóbb 2012-ben –, és végül csak 2017-ben, kínai segítséggel indult újra. Üzbegisztán viszont az ivó- és öntözővíz-ellátásának a zavartalanságát féltette a nagyszabású projekttől. Karimov elnök többször is kikelt a beruházás ellen, s a maga keresetlen stílusában 2012-ben nyíltan háborúval fenyegette meg Tádzsikisztánt (Hammond, 2018).

Ehhez képest komoly meglepetést keltett, hogy Mirzijojev és Rahmon kétoldalú találkozóit követően az üzbég fél, úgy tűnik, megengedőbb álláspontra helyezkedett a kérdésben. Legalábbis erre utalt Abdulaziz Kamilov külügyminiszter 2018. június 5-i nyilatkozata, amelyben kijelentette, hogy amennyiben a tádzsik fél megfelelő vízmegosztási garanciákat biztosít, az üzbég kormányzat a továbbiakban nem ellenzi a beruházást (Hammond, 2018).

A jövőbeni szorosabb üzbég–tádzsik stratégiai együttműködésnek még egy téren mindenképpen nyílna szélesebb lehetősége: mindkét állam erősen érdekelt az afganisztáni béketeremtésben. Tádzsikisztán számára Afganisztán viszonylagos stabilitása elemi érdek, hiszen a kilencvenes évek elejének tádzsik polgárháborúja akár az afganisztáni krízis átgyűrűzéseként is értelmezhető: a tádzsik iszlamista ellenzék legfőbb támogatói afganisztáni (tádzsik) mudzsahed hadurak voltak. De a tálibok térhódítása idején – ha nem is ennyire direkt módon – Üzbegisztán is bevonódott az afganisztáni polgárháborúba. Bár a területére nem terjedt át a konfliktus, a Karimov-rezsim aktív támogatója volt a Talibán egyik jelentős ellenzékének, az etnikailag üzbég Abdul Rasid Dosztum tábornok erőinek. A húsbavágó biztonságpolitikai megfontolások mellett Üzbegisztánnak számottevő energetikai, illetve a közlekedési infrastruktúra fejlesztéséhez kötődő érdekeltsége is lenne egy, a mostaninál biztonságosabb és békésebb Afganisztánban. Csak hogy két ilyen projektet említsünk: a Hairatan és Mazár-e Sarif közti, már létező vasútvonal meghosszabbítása legalább Herátig, amely Üzbegisztán számára a legrövidebb szárazföldi utat jelentené egy tengeri kikötőig (Hashimova, 2019b), illetve a TUTAP (Türkmenisztán–Üzbegisztán–Tádzsikisztán–Afganisztán–Pakisztán) elektromos távvezeték megépítése, amely a közép-ázsiai köztársaságok vezetőinek már régóta dédelgetett terve, ám az afganisztáni polgárháborús helyzet miatt a nyomvonala még erősen kérdéses (Putz, 2017).

Ezek után aligha meglepő, hogy Mirzijojev elnök láthatóan a korábbiaknál lényegesen aktívabb szerepvállalásra törekszik Afganisztánban. Az elmúlt években szemtanúi lehettünk, amint az üzbég kormányzat igyekezett egyfajta közvetítőként fellépni az



afganisztáni konfliktusban. Kamilov külügyminiszter a 2019. márciusi dohai látogatása alkalmával nemcsak a nemzetközileg elismert Ghani-kormány, hanem a Talibán képviselőivel is találkozott. Egyébként már 2018 júniusában meghívták a talib diplomatákat is a Taskentben rendezett afgán békekonferenciára, igaz, akkor végül is nem jelent meg a delegációjuk az eseményen. Viszont két hónappal később, 2018 augusztusában ellátogattak az üzbég fővárosba (Hashimova, 2019b). A mirzijojevi diplomácia a koronavírus-járvány kapcsán is aktiválta magát Afganisztánban: az üzbég állami média tudósítása szerint 2020 áprilisában Üzbegisztán egy egész vonatszerelvényt kitevő humanitárius segélyszállítmányt (maszkokat, lázmérőket, valamint alapvető élelmiszereket) indított útnak Mazár-e Sarifba (*Uza.uz*, 2020).

Üzbég külpolitika az eurázsiai nagyhatalmi térben

Az új üzbég külpolitika eredményei a szomszédos országok viszonylatában azonnal jelentkezték, viszont a globális vagy legalábbis az eurázsiai hatókörű nagyhatalmak relációjában nyilván lassabban fognak beérni, bár alighanem azok szemében is felértékelődik stratégiai partnerként a korábbinál nyitottabb és aktívabb közép-ázsiai regionális középhatalom (eddig jobbra csak Kazahsztánra tekintettek ilyenként).

A Közép-Ázsiában érdemi stratégiai érdekekkel és elkötelezettséggel bíró nagyhatalmak közül a Karimov-rezsim talán Kínával ápolta a legkiegyensúlyozottabb viszonyt. Ez talán annak volt köszönhető, hogy Peking – egyelőre – nem mutat katonai ambíciókat a térségben, inkább gazdasági pozíciószerezésre törekszik. Karimovék a kölcsönösen előnyös befektetések mellett azért is favorizálták a Pekinggel való együttműködést, mert – a Kínával közvetlenül határos Kazahsztántól, Kirgizisztántól és Tádzsikisztántól eltérően – Üzbegisztánra sokkal kevésbé nehezedett a Kína felől fenyegető migrációs nyomás, amely különösen az első két ország esetében addigra már súlyos társadalmi feszültségekhez és a sinofóbia elharapózásához vezetett (Laurelle és Peyrouse, 2009).

Üzbegisztán, amely talán a leginkább diverzifikált nemzetgazdasággal rendelkező közép-ázsiai köztársaság, szintén vonzó gazdasági partner Peking számára. 2015-ben a két fél kereskedelme meghaladta a 3 milliárd dolláros értéket, s ezzel Kína Oroszországot is megelőzte Üzbegisztán kereskedelmi partnerei sorában. A kínai nagyvállalatok 1991 óta már 8 milliárd dollár körüli értékben fektettek be Üzbegisztánban, elsősorban energetikai beruházások, csővezeték-építési projektek, a közlekedési infrastruktúra fejlesztése és a telekommunikáció terén. A kínai befektetések a nagyszabású Övezet és Út Kezdeményezés (*Belt and Road Initiative*, BRI) meghirdetésével még újabb lendületet kaptak, különösen a logisztikai beruházások terén: a Fergána-medencét az ország többi részével összekötő Angren–Pap-vasútvonal villamosítása például a BRI keretén belül valósult meg, Dzsizzakh mellett pedig egy high-tech ipari park létesült. De az együttműködésnek van kulturális vetülete is: Üzbegisztánban két Konfuciusz Intézet is

megnyitotta a kapuit, az SCO ösztöndíjprogramja keretében pedig évente 150 üzbég diák folytathat egyetemi tanulmányokat Kínában (Vakulchuk és Overland, 2019). A kelet-ázsiai régióból Kína mellett számottevő szerepe van a Koreai Köztársaságnak is, amely az utóbbi évtizedek során számos országgal – köztük a közép-ázsiai volt szovjet tagállamokkal – alakított ki széles körű gazdasági, kulturális, műszaki-tudományos és más jellegű kapcsolatokat (Neszmélyi, 2004). Az utóbbi országok Dél-Korea számára potenciális exportpiacot és energiahordozó importforrást jelentenek, emellett valamegyest a koreaiak egykori közép-ázsiai eredetének tudata is erősíti a kapcsolatokat.

Üzbegisztánnak a másik nagy eurázsiai kontinentális hatalommal, Oroszországgal már csak történelmi okokból fakadóan is sokkal ambivalensebben alakult a viszonya. Az országa szuverenitásán féltékenyen őrködő és az üzbég nacionalizmus retorikáját előszeretettel alkalmazó Karimov elnök alapvetően gyanakvóan és ellenségesen szemlélte a közép-ázsiai térség felett továbbra is óriási kulturális és katonai befolyással rendelkező Moszkvát. Mint egy korábbi lábjegyzetben már említettem, 1992-ben Üzbegisztán még alapító tagja volt a hat FÁK-ország Kollektív Biztonsági Szerződésének – sőt azt az üzbég fővárosban, Taskentben írták alá! 1999-ben viszont már nem újította meg a tagságát a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetévé (*Collective Security Treaty Organization, CSTO*) alakult együttműködésben. Helyette az utódállamok többé-kevésbé nyíltan oroszellenes platformját alkotó csoportosuláshoz, az ún. GUUAM-hoz (Georgia–Ukrajna–Üzbegisztán–Azerbajdzsán–Moldova) csatlakozott. 2005-ben aztán a színes forradalmak hullámától és az andizsoni lázongásoktól megrettent Karimov elnök ismét 180 fokos fordulatot tett, és újfent csatlakoztatta országát az általa feltehetően valamilyen „rezsimfenntartó paktumnak” is tekintett CSTO-hoz. Végül azonban Karimov eredendő oroszellenessége, úgy látszik, mégiscsak felülkerekedett, és 2012-ben Üzbegisztán ismét kilépett a Moszkva dominálta szervezetből (*RadioFreeEurope/RadioLiberty*, 2012).

Az országnak a CSTO-hoz való újbóli csatlakozása azóta sincs – egyelőre? – napirenden (*Reuters*, 2017). Mirzijojev a térség nagyhatalmaival való biztonságpolitikai együttműködés céljára jelenleg az inkább kínai, mint orosz dominanciájú Sanghaji Együttműködési Szervezet kereteit preferálja. Ahogy az már korábban szóba került, Üzbegisztán nem volt részese a „sanghaji ötök” kilencvenes években újtárra indult együttműködésének, ugyanakkor 2001-ben már alapító tagállamként vett részt az SCO létrehozásában. A Sanghaji Együttműködési Szervezet legfontosabb célkitűzései – nevezetesen: küzdelem a vallási extrémizmus, a dzsihadista terrorizmus és a területi szeparatizmus „három ördöge” ellen – alighanem valóban közös nevezőt jelentenek Kína, Oroszország és a közép-ázsiai köztársaságok esetében. Ugyanakkor a szervezet agendája, Peking ilyen irányú valószínűsíthető ambíciói ellenére, Moszkva ellenkezése miatt egyelőre nem céloz semmiféle szorosabb gazdasági integrációt (Huaseng, 2013).



Ami a regionális gazdasági integrációs terveket illeti, Karimov halála óta folyamatosan napirendben volt Üzbegisztán esetleges csatlakozása az Eurázsiai Gazdasági Unióhoz (amelynek Kazahsztán és Kirgizisztán már tagja). Legkésőbb 2019 októberétől már tudni is lehetett, nem csak sejteni, hogy az orosz és az üzbég vezetés kétoldalú tárgyalásokat folytat az ügyben, miután Valentyina Matvijenko, az orosz törvényhozás Szövetségi Tanácsának (második kamarájának) házelnöke ilyen értelmű bejelentést tett (RIA, 2019). A csatlakozás kérdésében azonban az – egyébként erőteljesen korlátozott – üzbég közvélemény erősen megosztott, és főleg Oroszországnak a szervezeten belüli nyomasztó kereskedelmi és gazdasági túlsúlyával kapcsolatos aggodalmak kaptak hangot (Hashimova, 2020b; tágabb kontextusban: Vasa és Ilyash, 2019). Ezek után talán már nem is annyira meglepő, hogy amikor Mirzijojev elnök a 2020. januári beszédében egy „nagyvonalú” gesztussal a parlamentnek engedte át a csatlakozásról való végső döntés kimondását, a törvényhozás a teljes jogú tagság helyett inkább a megfigyelői státuszra szavazott (Hashimova, 2020a). Azóta a vezető üzbég tisztségviselők megnyilatkozásaiból úgy tűnik, hogy azt remélik, hogy a megfigyelői státusz révén anélkül részesülhetnek a tagság előnyeiből, hogy annak esetleges hátrányos következményeit viselniük kellene (Hashimova, 2020c).

Üzbegisztánnak szintén jelentős mértékben javult a kapcsolata Törökországgal, amely az 1990-es évek eleje óta aktív szerepet játszik a régióban, és amellyel a Karimov-rezsim 1993 óta kifejezetten hűvös viszonyban volt, s az csak romlott a 2005-ös andizsoni zavargások után. Az új vezetés alatt viszont gyorsan sikerült új alapokra helyezni a két ország viszonyát: az etnikai és a vallási kötelékek (Egeresi, 2016) mellett Ankara a geostratégiai érdekei miatt is nyitott volt az együttműködésre (Egeresi, 2017). Mirzijojev 2017-es törökországi látogatása során több egyezményt is aláírtak, s 2018-ban vízummentességet vezettek be a kis-ázsiai ország állampolgárai számára.

Végül, de nem utolsósorban, érdemes kitérni Üzbegisztánnak a nyugati hatalmakkal, pontosabban az Amerikai Egyesült Államokkal ápolt kapcsolataira is – hiszen ahogy azt Vasa László a nemrég megjelent tanulmányaiban is meggyőzően kifejtette, az Európai Unió aligha tekinthető érdemben komolyan vehető stratégiai játékosnak a térségben (Vasa, 2020a; Vasa, 2020b). Karimov az üzbég belpolitikai stabilitást veszélyeztető első számú kihívást az iszlám radikálisokban látta, az ország szuverenitását fenyegető nagyhatalomnak pedig elsősorban Oroszországot tekintette. Az orosz hegemonia elensúlyozása érdekében időről időre a nyugati szövetségi rendszerhez való csatlakozást is számításba vette. Ahogy arról már említés történt, 1999-ben Karimov nem újította meg az ország tagságát a Kollektív Biztonsági Szerződésben, inkább a nyugati orientációjú – de legalábbis oroszellenes – GUUAM együttműködés felé tájékozódott. A 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követően nem habozott felajánlani az USA-nak a karsi–hanabádi légitámaszpont használatát az afganisztáni hadműveletek támogatására. A lehetőségért cserébe az Egyesült Államok 120 millió dollár értékben biztosított

felszerelést és korszerű technológiát az üzbég hadsereg, 82 millióért pedig a titkoszolgálat számára, továbbá évi 15 millió dollár bérleti díjat fizetett az ún. K2 bázis használatáért. A dinamikusan formálódó együttműködés csúcspontját a két elnök, George W. Bush és Karimov által 2002 márciusában aláírt, az amerikai–üzbég stratégiai partnerségről szóló deklaráció jelentette (Cooley, 2012).

A háborúk révén történő demokráciaexport doktrínáját követő Bush-kormányzat és az autoriter Karimov-rezsim együttműködése azonban hosszabb távon aligha bizonyulhatott zavartalannak. A 2005-ös andizsoni zavargások kíméletlen vérbefojtását az amerikai fél, különösen az amerikai kongresszus egyes képviselői (például az egyébként republikánus „héjaként” számon tartott John McCain) részéről éles kritika kísérte, amire válaszul a heves vérmérsékletű Karimov azonnal az országa elhagyására szólította fel az amerikai katonákat (*Russian Peacekeeper*, 2014). Az amerikai–üzbég viszony attól kezdve egészen Karimov haláláig alapvetően elég fagyos maradt.

A nyugati hatalmak szemében kevésbé szalonképes figurának számító Karimov elhunytá egybeesett a demokráciaterjesztés és az emberi jogok érvényesítése terén az elődeinél kevésbé elkötelezett Donald Trump hivatalba lépésével. Így amerikai részről is kedvező fogadtatásra talált Mirzijojev reformkurzusa. Talán ennek a legékesebb bizonyítéka, hogy 2020 februárjában Mike Pompeo amerikai külügyminiszter közép-ázsiai látogatásán Nur-Szultan mellett az üzbég fővárost is felkereste. A Trump-adminisztráció prioritásait ismerve pedig aligha meglepő fejlemény, hogy Pompeo az üzbég kollégájával való kétoldalú találkozásán nem annyira a helyi rezsim emberi jogi hiányosságait vetette Abdulaziz Kamilov szemére, hanem inkább a kölcsönös (gazdasági) együttműködés lehetséges előnyeit hangsúlyozta. Így elsősorban az amerikai befektetők üzbeigisztáni lehetőségeit igyekezett megteremteni, és a Trump-adminisztráció által első számú stratégiai fenyegetésként kezelt Kína befolyásépítésének a veszélyeire hívta fel a figyelmet (Cherigate, 2020).

Konklúziók

A fentiekben igyekeztem egy rövid áttekintést nyújtani a „mirzijojevi nyitás” politikájának az általam legfontosabbnak ítélt aspektusairól. Négy év elteltével talán még korai mérleget vonni, de úgy vélem, Üzbegisztánban belpolitikai és – mindenekelőtt – gazdasági téren komoly liberalizációs reformlépések történtek, azok azonban nem a nyugati típusú demokráciaépítés, legfeljebb egy, a korábbinál „piacbarátabb” autoriter kormányzás irányába mutatnak. A gazdasági reformoknak még minden bizonnyal messzire ható következményeik lesznek, a politikaiak – például a sajtónyilvánosságot érintők – azonban még bármikor visszavonhatóak. A nyitás külpolitikai vetületei viszont az egész térségre kihatóan átalakíthatják a regionális együttműködés és a nagyhatalmi versengés dinamikáját. Üzbegisztán az egyetlen köztársaság, amelynek mindegyik



közép-ázsiai utódállammal és még Afganisztánnal is van közös határa. Így egy nyitottabb, a szomszédaival jó viszonyt ápoló ország tehát már csak a természetes adottságai folytán is a regionális integráció motorja lehet. Könnyen előfordulhat, hogy a korábbiánál aktívabb, dinamikusabb Üzbegisztánnal a nagyhatalmaknak is a posztszovjet Közép-Ázsia vezető államaként kell majd számolniuk.

Irodalomjegyzék

- Abdurasulov, Abdujalil (2016). After Karimov: How Does the Transition of Power Look in Uzbekistan? *BBC News*. A letöltés ideje: 2020. július 7. <https://www.bbc.com/news/world-asia-37608869>.
- Agayev, Zulfugar (2019). Uzbekistan Unblocks Foreign Media, Rights Groups Websites. *Bloomberg*. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-05-11/uzbekistan-unblocks-foreign-media-rights-groups-websites>.
- Asiryán, Aleksey (2019). New Faces, Old Patterns in Uzbekistan's Foreign Policy. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 7. <https://thediplomat.com/2019/08/new-faces-old-patterns-in-uzbekistans-foreign-policy>.
- Bailes, Alyson J. K. és Dunay Pál (2007). The Shanghai Cooperation Organization as a Regional Security Institution. In Alyson J. K. Bailes, Pál Dunay, Pan Guang, Mikhail Troitsky (szerk.), *The Shanghai Cooperation Organization* (1–29. o.).
- Baumgartner, Pete (2017). Tug-of-War: Uzbekistan, Kyrgyzstan Look to Finally Settle Decades-Old Border Dispute. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. A letöltés ideje: 2020. július 7. <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-kyrgyzstan-resolving-decades-old-border-dispute/28918059.html>.
- BBC News (2007). Profile: Gurbanguly Berdymukhamedov. A letöltés ideje: 2020. július 8. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/6346185.stm>.
- Cherigate, Kristen (2020). A New Era of Strategic Partnership: The US Engages to Find Opportunities in Central Asia. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 15. <https://thediplomat.com/2020/02/a-new-era-of-strategic-partnership-the-us-engages-to-find-opportunities-in-central-asia/>.
- Collins, Kathleen (2006). *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cooley, Alexander (2012). *Great Games, Local Rules: the New Great Power Contest in Central Asia*. Oxford: Oxford University Press.
- Doody, Justine (2019). Uzbekistan: Reforms Underway, but Democracy Still out of Reach. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 7. <https://thediplomat.com/2019/08/uzbekistan-reforms-underway-but-democracy-still-out-of-reach/>.
- Egeresi Zoltán (2016). Az AKP külpolitikájának pillérei. In Baranyi Tamás Péter; Szálkai Kinga (szerk.), *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején* (122–154. o.).
- Egeresi Zoltán (2017). A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. *Külügyi Szemle*, 16(4), 64–88.
- EurasiaNet (2017a). Uzbekistan Returns to Currency Convertibility, Delivers Blow to Black Market. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://eurasianet.org/uzbekistan-returns-to-currency-convertibility-delivers-blow-to-black-market>.

- EurasiaNet (2017b). Kazakhstan, Uzbekistan Dream of Surge in Trade and Freer Borders. A letöltés ideje: 2020. július 13. <https://eurasianet.org/kazakhstan-uzbekistan-dream-surge-trade-and-freer-borders>.
- EurasiaNet (2017c). Uzbekistan, Kazakhstan's Leaders Meet, Border Crossings Reopened. A letöltés ideje: 2020. július 13. <https://eurasianet.org/uzbekistan-kazakhstans-leaders-meet-border-crossings-reopened>.
- EurasiaNet (2018). Uzbekistan: President Fires Powerful Security Services Chief. A letöltés ideje: 2020. július 8. <https://eurasianet.org/uzbekistan-president-fires-powerful-security-services-chief>.
- EurasiaNet (2019). Uzbekistan: President Thunders As Another General Prosecutor Faces Probe. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://eurasianet.org/uzbekistan-president-thunders-as-another-general-prosecutor-faces-probe>.
- EurasiaNet (2020). Uzbekistan: Border Dispute Draws Focus onto Neglected Exclave. A letöltés ideje: 2020. július 13. <https://eurasianet.org/uzbekistan-border-dispute-draws-focus-onto-neglected-exclave>.
- Fierman, William (1997). Political Development in Uzbekistan: Democratization? In Karen Dawisha és Bruce Parrott (szerk.), *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus* (360–408. o.).
- Gyene Pál (2017a). Üzbegisztán: Karimov öröksége. *Külügyi Szemle*, 16(2), 71–87.
- Gyene Pál (2017b). *Független államiség a posztszovjet Közép-Ázsiában*. Budapest: Aposztróf Kiadó.
- Hammond, Joseph (2018). Uzbekistan and Tajikistan: No More Dam Problems? *The Defense Post*. A letöltés ideje: 2020. július 7. <https://www.thedefensepost.com/2018/07/30/uzbekistan-tajikistan-no-more-rogun-dam-problems/>.
- Hashimova, Umida (2019a). Uzbek Presidential Daughter Takes First Work Trip. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://thediplomat.com/2019/04/uzbek-presidential-daughter-takes-first-work-trip/>.
- Hashimova, Umida (2019b). What Is Uzbekistan's Role in the Afghan Peace Process? *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 14. <https://thediplomat.com/2019/03/what-is-uzbekistans-role-in-the-afghan-peace-process/>.
- Hashimova, Umida (2020a). Uzbek Parliament Approves EAEU Observer Status. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 7. <https://thediplomat.com/2020/05/uzbek-parliament-approves-eaeu-observer-status/>.
- Hashimova, Umida (2020b). Uzbek MPs Voice Concerns About Potential Eurasian Economic Union Membership. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 16. <https://thediplomat.com/2020/04/uzbek-mps-voice-concerns-about-potential-urasian-economic-union-membership/>.
- Hashimova, Umida (2020c). Despite Observer Choice, Uzbek Officials Sell Benefits of Full Eurasian Economic Union Membership. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 16. <https://thediplomat.com/2020/06/despite-observer-choice-uzbek-officials-sell-benefits-of-full-urasian-economic-union-membership/>.
- Huaseng, Zhao (2013). China's View of and Expectations from the Shanghai Cooperation Organization. *Asian Survey*, 53(3), 436–460.



- International Crisis Group* (2005). *The Curse of Cotton: Central Asia's Destructive Monoculture*. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/tajikistan/curse-cotton-central-asias-destructive-monoculture>.
- Kangas, Roger D. (2002). *Uzbekistan: The Karimov Presidency – Amir Timur Revisited*. In Sally Cummings (szerk.), *Power and Change in Central Asia* (130–149. o.).
- Laurrelle, Marlène és Peyrouse, Sébastien (2009). *China As a Neighbour: Central Asian Perspectives and Strategies*. Washington, DC: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research and Policy Center.
- Leonard, Peter (2019). *Former Diplomat Crushed by Uzbekistan's Broken Justice System*. *EurasiaNet*. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://eurasianet.org/former-diplomat-crushed-by-uzbekistans-broken-justice-system>.
- Marat, Erica (2016). *Uzbekistan After Karimov*. *Foreign Affairs*. A letöltés ideje: 2020. július 8. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-09-07/uzbekistan-after-karimov>.
- Melvin, Neil J. (2000). *Uzbekistan: Transition to Authoritarianism on the Silk Road*. Amsterdam: Harwood Academic Publishers.
- Neszmélyi György (2004). *A három egykori királyság földje (A Koreai Köztársaság társadalmi, gazdasági sajátosságai és élelmiszergazdasága)*. Budapest: Agroinform Kiadó.
- Orozobekova, Cholpon (2016). *A Post-Karimov Uzbekistan*. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 8. <http://thediplomat.com/2016/09/a-post-karimov-uzbekistan/>.
- Peyrouse, Sebastien (2012). *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development*. Armonk, NY: M. E. Sharpe.
- Putz, Catherine (2017). *Uzbek President Makes First Official Trip Abroad to Turkmenistan*. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 13. <https://thediplomat.com/2017/03/uzbek-president-makes-first-official-trip-abroad-to-turkmenistan/>.
- Putz, Catherine (2019a). *Uzbekistan Abolishes Exit Visa System*. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://thediplomat.com/2019/01/uzbekistan-abolishes-exit-visa-system/>.
- Putz, Catherine (2019b). *Uzbekistan to Close Notorious Prison Colony, the 'House of Torture'*. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://thediplomat.com/2019/08/uzbekistan-to-close-notorious-prison-colony-the-house-of-torture/>.
- Putz, Catherine (2020a). *Another 13 Years on Corruption Charges for Gulnara Karimova*. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 8. <https://thediplomat.com/2020/03/another-13-years-on-corruption-charges-for-gulnara-karimova/>.
- Putz, Catherine (2020b). *Dariga Nazarbayeva Dismissed from Top Senate Seat*. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 8. <https://thediplomat.com/2020/05/dariga-nazarbayeva-dismissed-from-top-senate-seat/>.
- Putz, Catherine (2020c). *Final Tally on Uzbekistan's New Parliament: A 2014 Repeat?* *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://thediplomat.com/2020/01/final-tally-on-uzbekistans-new-parliament-a-2014-repeat/>.
- Putz, Catherine (2020d). *Uzbekistan Reportedly Completes Demining Work on Tajik Border*. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 14. <https://thediplomat.com/2020/01/uzbekistan-reportedly-completes-demining-work-on-tajik-border/>.

- RadioFreeEurope/RadioLiberty* (2012). Uzbekistan Suspends Membership in CSTO. A letöltés ideje: 2021. január 21. <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-csto-suspends-membership/24629244.html>.
- RadioFreeEurope/RadioLiberty* (2017). Uzbek President Mirziyoev Pardons 2,700 Convicts with Decree. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://www.rferl.org/a/uzbekistan-mirziyoev-amnesty-2700/28902611.html>.
- Reuters* (2017). Uzbekistan Says Won't Rejoin Russia-Led Security Bloc. A letöltés ideje: 2020. július 16. <https://www.reuters.com/article/us-uzbekistan-russia-bloc-idUSKBN19Q2DL>.
- RIA* (2019). Узбекистан прорабатывает вопрос о присоединении к ЕАЭС, заявила Матвиенко (Uzbekisztan propabativajet voprosz o prisojedinyenii k EAESZ, zajavila Matvinyenko). A letöltés ideje: 2020. július 16. <https://ria.ru/20191002/1559343154.html>.
- Reporters Without Borders* (2020). Uzbekistan. Thaw Under Way. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://rsf.org/en/uzbekistan>.
- Russian Peacekeeper* (2014). U.S. and Germany Bargain over Termez Airbase. A letöltés ideje: 2020. július 16. <http://www.peacekeeper.ru/en/?module=news&action=view&id=21696>.
- Seitz, William (2020). Free Movement and Affordable Housing. Public Preferences for Reform in Uzbekistan. *World Bank Group*. A letöltés ideje: 2020. július 11. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/595891578495293475/pdf/Free-Movement-and-Affordable-Housing-Public-Preferences-for-Reform-in-Uzbekistan.pdf>.
- Snow, Shawn (2016). After Islam Karimov, What Next? Uzbekistan's Succession Question. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 8. <http://thediplomat.com/2016/08/after-islam-karimov-what-next-uzbekistans-succession-question/>.
- Szálkai Kinga (2016). Vízügyi feszültségek Közép-Ázsiában. A Rogun vízerőmű-rendszer kérdése. In Keller László (szerk.), *Megcsalt reményünk*. A XII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia (309–339. o.).
- The Economist* (2019a). Uzbekistan's Government Is Rapidly Overhauling the Economy. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://www.economist.com/asia/2019/07/06/uzbekistans-government-is-rapidly-overhauling-the-economy>.
- The Economist* (2019b). Which Nation Improved the Most in 2019? A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://www.economist.com/leaders/2019/12/21/which-nation-improved-the-most-in-2019>.
- The Telegraph* (2016). Islam Karimov, Uzbek President – Obituary. A letöltés ideje: 2020. július 8. <http://www.telegraph.co.uk/obituaries/2016/09/02/islam-karimov-uzbek-president--obituary/>.
- The World Bank* (2020). GDP (current US\$) – Uzbekistan, Kazakhstan. A letöltés ideje: 2020. július 13. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UZ-KZ>.
- Tsereteli, Mamuka (2018). The Economic Modernization of Uzbekistan. *Central Asia – Caucasus Institute, Silk Road Studies Program*. A letöltés ideje: 2020. július 7. <https://isdpc.eu/content/uploads/2018/04/The-Economic-Modernization-of-Uzbekistan-Published-Cover-OGE5.pdf>.



- Uza.uz (2020). В Афганистан отправлена гуманитарная помощь (V Afganisztan o'tpravlenja gumanitarnaja pomoshcs). A letöltés ideje: 2020. július 14. <http://uza.uz/ru/society/v-afganistan-otpravlena-gumanitarnaya-pomoshch--01-04-2020>.
- Uzbek Forum for Human Rights (2019). „Tashkent's Reforms Have Not Yet Reached Us". Unfinished Work in the Fight Against Forced Labor in Uzbekistan's 2019 Cotton Harvest. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://www.uzbekforum.org/wp-content/uploads/2020/06/UzbekForum-2019-Harvest-Report-Seiten-Mail.pdf>.
- Vakulchuk, Roman és Overland, Indra (2019). China's Belt and Road Initiative Through the Lens of Central Asia. In Fanny M. Cheung és Ying-yi Hong (szerk.), *Regional Connection Under the Belt and Road Initiative. The Prospects for Economic and Financial Cooperation* (115–133. o.).
- Vasa László (2020a). Az Európai Unió Közép-Ázsia-stratégiájának kritikai elemzése. *Európai Tükör*, 23(1), 53–67.
- Vasa László (2020b). The European Union Strategy on Central Asia: Out of Game? *Romanian Journal of European Affairs*, 20(2), 34–47.
- Vasa László és Ilyash György (2019). Az Eurázsiai Gazdasági Unió helyzete és kilátásai. *Külügyi Szemle*, 18(4), 67–85.
- Wagner, Péter (2013). Üzbég iszlamisták a Nyugat ellen: a lokális céloktól a globális dzsihádig. *MKI-tanulmányok*, 32.
- Xinhua.net (2019). Uzbekistan Launches Negotiation Process on WTO Accession. A letöltés ideje: 2020. július 7. http://www.xinhuanet.com/english/2019-07/24/c_138254567.htm.
- Zakirov, Bekzod (2019). Can Mirziyoyev's Reforms Bring About a Real Free Market Economy in Uzbekistan? *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. július 11. <https://thediplomat.com/2020/05/can-mirziyoyevs-reforms-bring-about-a-real-free-market-economy-in-uzbekistan/>.
- Настоящее Время (Nasztojascsija Vremja) (2019). Власти Узбекистана рассказали, в какой колонии дочь Каримова и за что ее туда отправили из-под домашнего ареста (Vlaszti Uzbekisztana rasszkazali v kakoj kolonii docs Karimova i za sto tuda o'tpravili iz-pod domasnivo areszta). A letöltés ideje: 2020. július 8. <https://www.curenttime.tv/a/gulnara-karimova-colony-arrest-uzbekistan/29858301.html>.